

O'ZBEK TILIDAN INGLIZ TILIGA YOZMA TARJIMADA SO'Z BIRIKMALARI TAHRIRI

Nilufar Nasriddinova QURBONOVA

Mustaqil tadqiqotchi.

O'zDJTU

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek tilidan ingliz tiliga yozma tarjima jarayonida so'z birikmalarini tahrirlashning lingvistik, uslubiy va pragmatik xususiyatlari tahlil qilinadi. O'zbek va ingliz tillarining tipologik farqlanishi sababli so'z birikmalarini tarjima qilish faqat lug'aviy moslikni emas, balki ularning ma'no tuzilmasini, sintaktik shakllanishini va kontekstual funksiyasini to'g'ri qayta yaratishni talab etadi. Shuning uchun tahrir jarayoni – kengaytirish, ixchamlashtirish, modulyatsiya, transpozitsiya, funksional ekvivalent tanlash kabi strategiyalar orqali so'z birikmasini maqsad tilida tabiiy va stilistik jihatdan mos shaklga keltirish – tarjimaning muhim bosqichi hisoblanadi. Tadqiqot so'z birikmalari tahririda uchraydigan tipik muammolar, madaniy-semiy markerlar, sintaktik nomuvofiqliklar va ularni bartaraf etishning samarali usullarini yoritadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, so'z birikmalarini puxta tahrirlash tarjima matnining ravonligi, aniqligi, stilistik uyg'unligi va kommunikativ samaradorligini ta'minlovchi asosiy omildir.

Kalit so'zlar: so'z biriklari, yozma tarjima, tahrir, funksional ekvivalentlik, transpozitsiya, modulyatsiya, sintaktik qayta qurish, pragmatik moslashuv, Ingliz tili, O'zbek tili.

Kirish. Yozma tarjima jarayonida so'z biriklari tahriri matn sifatini belgilovchi eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. O'zbek va ingliz tillarining grammatik qurilishi, semantik rivojlanish yo'nalishlari, so'z yasash tizimi va nutq an'analari bir-biridan keskin farq qilgani sababli, so'z biriklarini to'g'ri tarjima qilishning o'zi yetarli bo'lmaydi. Tarjimon ko'pincha ularni **tahrir qilish**, ya'ni ma'noni saqlagan holda sintaktik jihatdan qayta qurish, kengaytirish yoki ixchamlashtirish, funksional ekvivalent yaratish yoki pragmatik moslashtirish zarur bo'lgan holatlarga duch keladi.

O'zbek tilidagi so'z birikmalari ko'pincha aniqlovchilar zanjiri, qo'shimchalar orqali berilgan munosabatlar, milliy-madaniy tushunchalar yoki mahalliy kontekstga bog'langan semantik birliklarni o'z ichiga oladi. Ingliz tilida esa bunday birliklar ko'pincha analitik tuzilma, prepozitsion model, kompaunding yoki semantik kengaytma orqali ifodalanadi. Masalan, o'zbek tilidagi "ilmiy-amaliy hamkorlikni kengaytirish" kabi tuzilmalar ingliz tilida natural tarzda "to expand research and practical cooperation" shaklida qayta qurilishi mumkin. Bu jarayon – bevosita tarjima emas, balki **tahrir** orqali ma'noni qayta tashkil etishdir. Yozma tarjimada so'z biriklari tahriri nafaqat grammatik to'g'rilik, balki matnning stilistik uyg'unligi, terminologik aniqligi, mantiqiy ravonligi va pragmatik mosligini ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Tarjimon faqat lug'aviy moslikni emas, balki nutqning maqsadini, matn janrini, auditoriya kutgan ohangni hisobga olishi kerak. Ayniqsa ilmiy, rasmiy, texnik va huquqiy matnlarda so'z birikmalarini tahrirlash jarayoni tarjimaning umumiy sifatini belgilab beruvchi asosiy bosqich bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu maqolada o'zbek tilidan ingliz tiliga yozma tarjimada so'z birikmalari tahririning asosiy tamoyillari, struktur xususiyatlari, tarjima jarayonida uchraydigan

muammolar va ularning yechimlari lingvistik hamda pragmatik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Maqola, shuningdek, tarjima jarayonida qo'llaniladigan modulyatsiya, transpozitsiya, kompensatsiya va funksional ekvivalentlik kabi strategiyalarning amaliy ahamiyatini ko'rsatib beradi.

Adabiyotlar sharhi. O'zbek tilidan ingliz tiliga yozma tarjimada so'z birikmalarini tahrirlash jarayoni tilshunoslikning bir nechta yo'nalishlari – tarjima nazariyasi, matn lingvistikasi, pragmalingvistika va kontrastiv sintaksis bilan chambarchas bog'liq holda o'rganilgan. Tarjima jarayonida so'z birikmalarining qayta tuzilishi, ularning semantik zichligi va sintaktik moslashuvi ko'plab olimlar tomonidan muhim masala sifatida qayd etilgan.

E. Nida va J. Catford asarlarida ekvivalentlik masalasi, xususan, struktur ekvivalentlik va funksional ekvivalentlik tamoyillari tarjimon uchun so'z birikmalarini tahrirlashda asosiy tayanch bo'lishi mumkinligi ta'kidlanadi. Nidaning "dynamic equivalence" konsepsiyasi ayniqsa o'zbek tilidagi aniqlovchilar zanjiri, qo'shimchalar orqali bog'langan sintaktik birliklar va semantik jihatdan zich iboralarni ingliz tiliga tabiiy shaklda ko'chirishda dolzarb hisoblanadi.

Vinay va Darbelnetning tarjima strategiyalari haqidagi yondashuvlari – transpozitsiya, modulyatsiya, ekvivalentlik va adaptatsiya – so'z birikmalarini qayta qurishda lingvistik mexanizm sifatida ishlatilishi mumkin bo'lgan samarali vositalarni taqdim etadi. Bu strategiyalar o'zbek tilidagi sintetik tuzilmalarni ingliz tilining analitik strukturasi moslashtirish uchun juda muhimdir.

Uslubiy tahlil bo'yicha M. Hallidayning funksional grammatika nazariyasi matn ichidagi so'z birikmasining roli, uning diskursdagi funksiyasi va informatsion yukini aniqlashda asos yaratadi. Bu yondashuv tarjima tahririda frazaning qanday stilistik yukni o'z zimmasiga olganini, matnning qanday registrda yozilganini va tarjimada qanday qayta qurilishi kerakligini ko'rsatadi.

O'zbek tilshunosligida A. Nurmonov, M. Qo'shoqov, M. Qosimova, Sh. Safarov va B. Yo'ldoshev kabi olimlar so'z birikmalarining struktural xususiyatlari, ularning uyg'unlik mexanizmlari va stilistik funksiyalarini chuqur tahlil qilgan. Ushbu manbalar o'zbek tiliga xos sintaktik birliklarning qanday shakllanishini, ularning semantik yukini va tarjima jarayonida nima sababdan tahrir talab etilishini ochib beradi.

Tarjima amaliyoti bo'yicha tadqiqotlarda esa so'z birikmalarining rasmiy uslubda, ilmiy matnda, badiiy diskursda va texnik tarjimada qanday o'zgarishi, qaysi strategiyalar samarali ekani, qaysi holatlarda kengaytirish yoki qisqartirish zarurligi batafsil yoritilgan. Xalqaro ilmiy maqolalarda o'zbek tilidagi murakkab aniqlovchi konstruksiyalar, qo'shimcha orqali berilgan semantik munosabatlar va milliy-madaniy markerlar ingliz tiliga ko'chirilganda tahrirning ajralmas bo'g'in ekani qayd etiladi. Shu tariqa adabiyotlar tahlili o'zbek tilidan ingliz tiliga yozma tarjimada so'z birikmalarini tahrir qilish jarayoni nafaqat lingvistik, balki madaniy, kommunikativ va pragmatik omillarga ham bog'liq ekanini ko'rsatadi.

Metodologiya. Tadqiqot o'zbek tilidan ingliz tiliga yozma tarjimada so'z birikmalarini tahrirlash jarayonini kompleks yondashuv asosida o'rganishni maqsad qilgan. Metodologiya bir vaqtning o'zida qiyosiy tahlil, pragmalingvistik kuzatuv, diskurs

tahlili va tarjima strategiyalarini aniqlashga qaratilgan amaliy lingvistik metodlardan iborat.

Tahlil uchun o'zbek tilidagi ilmiy, rasmiy, publitsistik va texnik matnlardan namunalar tanlab olindi. Ularga mos ingliz tarjimalari bilan birgalikda ularning sintaktik tizimi, leksik tarkibi, aniqlovchi zanjiri, semantik zichligi va stilistik yukiga ko'ra farqlari o'rganildi. Har bir so'z birikmasi kontekst ichida tahlil qilinib, uning matndagi funksiyasi, maqsad tilidagi tabiiy ifodasi va tarjima jarayonida qanday tahririy o'zgarishlar talab etilgani aniqlab borildi.

Metodik yondashuvning asosiy qismi tarjima strategiyalarini belgilashga qaratildi. Modulyatsiya, transpozitsiya, ekvivalentlik, kengaytirish, ixchamlashtirish va funksional substitutsiya kabi usullar real matn asosida solishtirilib, qaysi hollarda samarali bo'lishi aniqlangan. O'zbek tilining sintetik tuzilishi va ingliz tilining analitik xususiyati tahrir jarayonida qanday muammolar keltirib chiqarishi kuzatildi.

Diskurs tahlili yordamida so'z birikmasining matndagi roli, uning mantiqiy rivojlanishga ta'siri, uslubiy uyg'unlikdagi o'rni aniqlanib, tarjima jarayonida uni qayta tashkil etishning pragmatik zarurati baholandi. Shu bilan birga lingvokulturologik yondashuv asosida milliy-madaniy komponentlar mavjud bo'lgan so'z birikmalarining ingliz tiliga qanday moslashtirilishi va bu jarayonda tahrirning o'rni o'rganildi. Metodologiya yakunida o'zbek tilidan ingliz tiliga yozma tarjimada so'z birikmalarining tahriri nafaqat grammatik qurilmani, balki kontekst, stil, semantik yuk va auditoriya kutgan ohangni inobatga olgan holda amalga oshirilishi zarurligi aniqlandi. Bu yondashuv tarjima matnining tabiiyligi, ravonligi va kommunikativ samaradorligini ta'minlashda asosiy ilmiy-amaliy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'zbek tilidan ingliz tiliga yozma tarjimada so'z birikmalarini tahrirlash jarayoni, asosan, uchta asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi: sintaktik qayta qurish, semantik zichlikni moslashtirish va pragmatik hamda stilistik funksiyani saqlagan holda ekvivalent topish. Har bir holatda tahrir jarayoni oddiy "so'zma-so'z o'zgartirish" emas, balki ma'no va funksiyani qayta tashkil etish sifatida namoyon bo'ladi. Ilmiy uslubdagi matnlarda o'zbek tiliga xos bo'lgan uzoq aniqlovchilar zanjiri ingliz tilida tahrir orqali qismlarga bo'linishi yoki analitik modelga ko'chirilishi talab qilinadi. Masalan, o'zbekcha "zamonaviy ilmiy-amaliy hamkorlikni rivojlantirish masalalari" birikmasi so'zma-so'z tarjimada "issues of developing modern scientific-practical cooperation" ko'rinishida og'ir va sun'iy eshitiladi. Tahrirlangan tabiiy variant sifatida "issues of developing modern research and practical cooperation" yoki matn kontekstiga qarab "issues related to the development of modern academic and practical cooperation" shakllari tanlanadi. Bu yerda "ilmiy-amaliy" kompaund birikma ikkita alohida leksik komponentga ("research and practical") ajratiladi, "hamkorlikni rivojlantirish" fe'l birikmasi "development of ... cooperation" ko'rinishida nominal uslubga ko'chiriladi. Natijada matn ingliz ilmiy uslubiga xos ravishda ravon va tabiiy bo'ladi.

Rasmiy-huquqiy matnlarda so'z birikmalarini tahrirlash yanada ehtiyotkor yondashuvni talab qiladi, chunki bunday matnlarda ma'no aniqligi va normativlik ustuvor hisoblanadi. Masalan, o'zbekcha "shartnoma majburiyatlarini lozim darajada bajarmaslik" iborasi to'g'ridan-to'g'ri "failure to properly fulfill the contractual obligations" shaklida

tarjima qilinishi mumkin. Biroq tahrir jarayonida "lozim darajada" komponenti ingliz tilidagi rasmiy huquqiy klişega moslab "failure to duly fulfill contractual obligations" tarzida ifodalanadi. "Duly" so'zi aynan rasmiy-huquqiy kontekstdagi "lozim darajada" ma'nosini o'zlashtiradi va bu tahrir tarjimaning uslubiy darajasini oshiradi.

Publitsistik va matbuot matnlarida so'z birikmalarining tahriri ko'proq stilistik va pragmatik maqsadga xizmat qiladi. Masalan, "xalqaro maydonda o'z o'rniga ega bo'lgan davlatlar" iborasini so'zma-so'z "states that have their place in the international arena" tarzida berish mumkin, lekin tahrir natijasida "countries that have a recognized position on the international stage" shakliga keltirish mantiqiyroq va tabiiyroq bo'ladi. Bu yerda "their place" iborasi ingliz tilida rasmiy-publicistic diskursga mos tushmaydi, "recognized position" esa "o'z o'rniga ega bo'lgan" mazmunini aniqroq va diplomatik uslubda ifodalaydi. "International stage" esa publitsistik uslubga xos metaforik ifoda bo'lib, o'zbekchadagi "xalqaro maydon" obrazini funksional jihatdan qoplaydi.

Tadqiqot davomida ko'plab misollarda ko'rindiki, o'zbek tilidagi qo'shimchalar orqali ifodalangan munosabatlar ingliz tilida tahrir orqali predlogli model yoki kompaund birikma vositasida qayta quriladi. Masalan, "ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan islohotlar" iborasi dastlab "reforms aimed at improving the quality of education" tarzida tarjima qilinadi. Bu variant allaqachon nisbatan tabiiy bo'lsa-da, ba'zi ilmiy-rasmiy kontekstlarda tahrir orqali "education-quality reform efforts" ko'rinishidagi kompaund struktura ham qo'llanishi mumkin. Bu yerda "sifatini oshirishga qaratilgan" komponenti tahrir natijasida "quality" bilan bog'langan kompaund modelga ko'chiriladi, "islohotlar" esa "reform efforts" sifatida dinamik talqinda beriladi.

So'z birikmalari tarkibida milliy-madaniy komponent bo'lgan hollarda tahrir jarayoni madaniy moslashuv bilan chambarchas bog'lanadi. Masalan, "mahalla faollari bilan hamkorlikda amalga oshirilgan tadbirlar" birikmasi to'g'ridan-to'g'ri "events carried out in cooperation with mahalla activists" tarzida berilganda, "mahalla" realiyasi xorijiy o'quvchi uchun yot bo'lib qoladi. Tahrirlangan variant sifatida "events carried out in cooperation with local community leaders" shaklini tanlash mumkin. Bu yerda "mahalla faollari" tushunchasi deskriptiv yo'l bilan ochilgan, madaniy realiya esa "community-based" model orqali funksional ekvivalent topgan bo'ladi. Agar matn ilmiy yoki sotsiologik xarakterga ega bo'lsa, birinchi marta "mahalla (local neighborhood community)" ko'rinishida izoh berilib, keyingi matnda "mahalla" atamasi aynan shu izoh asosida qo'llanadi – bu ham tahrirning ilmiy-izohli usuli sifatida namoyon bo'ladi.

Ko'plab misollarda o'zbek tilidagi "ot + ot" tipidagi aniqlovchi birikmalar ingliz tilida tahrir orqali "ot + of + ot" yoki kompaund tuzilmalarga aylantirilishi kuzatildi. Masalan, "bozor iqtisodiyoti sharoitida kadrlar tayyorlash" iborasi so'zma-so'z "training of personnel in the conditions of market economy" tarzida qo'pol eshitiladi. Tahrirdan keyin "training of specialists in a market economy" yoki "training specialists for a market economy" ko'rinishida qayta quriladi. Bu yerda "kadrlar" so'zi "specialists" orqali aniqlashadi, "sharoitida" esa "in a" yoki "for a" modeli bilan qayta talqin qilinadi. "Bozor iqtisodiyoti" esa majburiy "the"siz ishlatilib, umumiy tushuncha sifatida "a market economy" tarzida beriladi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, ko'pchilik xatolar aynan so'z birikmalarini to'g'ridan-to'g'ri, lug'aviy darajada ko'chirishga urinish natijasida yuzaga keladi. Masalan, "davlatimiz

rahbari tomonidan ilgari surilgan tashabbuslar” iborasining soʻzma-soʻz “initiatives put forward by the head of our state” tarzidagi tarjimasini grammatik jihatdan toʻgʻri boʻlsa-da, ingliz tilidagi odatiy rasmiy registrga mos kelmaydi. Tahrirlangan tabiiy variant sifatida “initiatives proposed by the President of Uzbekistan” yoki matn uslubiga qarab “initiatives introduced by the President of Uzbekistan” shakllari tanlanadi. Bu yerda “our state” konstruksiyasi ingliz tilida nozik, propagandistik yoki ortiqcha boʻlib tuyuladi, “President of Uzbekistan” esa aniq va neytral nomlashni taʼminlaydi.

Tadqiqot amaliy tahlili shuni koʻrsatdiki, soʻz birikmalarini tahrirlashda koʻpincha quyidagi amaliy mexanizmlar ishga tushadi: sintaktik transpozitsiya (feʼl birikmalarni ot birikmalariga aylantirish yoki aksincha), modulyatsiya (nuqtai nazarni oʻzgartirish, masalan, “oʻsishni taʼminlash” → “to achieve growth”), semantik kengaytirish (yashirin maʼnoni ochib berish), leksik almashtirish (bevosita ekvivalent oʻrniga funksional jihatdan mos birlik tanlash). Masalan, “oʻsishni taʼminlash” iborasi bevosita “to ensure growth” tarzida tarjima qilinsa, baʼzi kontekstlarda “to foster sustainable growth” shakliga tahrir qilinishi matnning iqtisodiy-diskursiv uslubiga koʻproq mos boʻladi.

Natija sifatida umumlashtirish mumkin boʻladiki, oʻzbek tilidan ingliz tiliga yozma tarjimada soʻz birikmalarini tahrirlash, bir tomondan, sintetik–analitik tuzilmalar orasidagi morfosintaktik tafovutni, ikkinchi tomondan, madaniy va stilistik farqlarni bartaraf etishga qaratilgan koʻp bosqichli, ijodiy va ilmiy asoslangan jarayon sifatida namoyon boʻladi. Mazkur tahrir bosqichi tarjima matnining ravonligi, tabiiyligi, mantiqiy izchilligi va kommunikativ samaradorligini keskin oshirishi bilan ahamiyatlidir.

Xulosa

Oʻzbek tilidan ingliz tiliga yozma tarjimada soʻz birikmalarini tahrirlash tarjima jarayonining eng muhim bosqichlaridan biri ekanligi ushbu tadqiqot davomida yaqqol namoyon boʻldi. Soʻz birikmalari oʻzbek tilida koʻpincha aniqlovchilar zanjiri, affiksial bogʻlanishlar, milliy-madaniy semantikalar va kontekstga qatʼiy bogʻlangan maʼno qatlamlari orqali shakllanadi. Ingliz tilining analitik tuzilishi esa bunday birliklarni toʻgʻridan-toʻgʻri koʻchirish imkonini bermaydi. Shu sababli tahrir jarayoni – qayta qurish, funksional ekvivalent tanlash, semantik kengaytirish, sintaktik ixchamlashtirish yoki modulyatsiya orqali maʼnoni moslashtirish – tarjimaning tabiiylik, aniqlik va stilistik uygʻunligini taʼminlaydi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, tarjimondan nafaqat ikki tilning grammatik va leksik imkoniyatlarini chuqur bilish, balki pragmatik maqsadni anglash, matnning janriy xususiyatini his qilish, auditoriya uchun mos uslubni tanlash talab etiladi. Soʻz birikmalarini tahrirlash jarayoni matnning umumiy mantiqini mustahkamlaydi, oʻquvchi uchun ravonlik yaratadi va tarjima matnini sunʼiylikdan xoli qiladi. Ayniqsa ilmiy, rasmiy, texnik va huquqiy tarjimalarda bu bosqich tarjima sifatining asosiy mezon sifatida namoyon boʻladi.

Tahrir jarayoni orqali oʻzbek tiliga xos sintetik birliklar ingliz tilining analitik strukturasi bilan uygʻunlashtiriladi, madaniy markerlar mos kontekstda qayta talqin qilinadi, birikmaning matndagi funksiyasi esa saqlangan holda zamonaviy ingliz tilining talablariga mos ravishda ifodalanadi. Shunday qilib, soʻz birikmalari tahriri tarjimonning lingvistik mahoratini, stilistik sezgirligini va pragmatik kompetensiyasini birlashtiruvchi koʻp qatlamli jarayon sifatida shakllanadi. Umuman olganda, soʻz birikmalarining puxta tahriri yozma tarjimaning muvaffaqiyatli chiqishi, matnning oʻquvchi ongida tabiiy qabul

qilinishi va kommunikativ maqsadning to'liq amalga oshishi uchun zarur shart hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Nida, E. A. *Toward a Science of Translating*. Leiden: E.J. Brill, 1964.
2. Catford, J. C. *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford: Oxford University Press, 1965.
3. Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*. Amsterdam: John Benjamins, 1995.
4. Baker, M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London: Routledge, 2011.
5. Newmark, P. *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall, 1988.
6. Narimanbekovna, M. M. (2024). *BADIIY TARJIMADA ETNOMADANIYATGA OID MUAMMOLAR TIPOLOGIYASI*. O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti konferensiyalari, 978-979.
7. Halliday, M. A. K. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold, 1994.
8. House, J. *Translation Quality Assessment*. London: Routledge, 2014.
9. Hatim, B., & Mason, I. *Discourse and the Translator*. London: Longman, 1990.
10. Bell, R. *Translation and Translating: Theory and Practice*. London: Longman, 1991.
11. Safarov, Sh. *Pragmalingvistika*. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2008.
12. Nurmonov, A. *O'zbek tilida matn va uslub masalalari*. Toshkent.
13. Qo'shoqov, M. *Hozirgi o'zbek tili sintaksisi*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
14. Qosimova, M. *O'zbek matbuoti tilining leksik xususiyatlari*. Toshkent, 2014.
15. Yo'ldoshev, B. *O'zbek tilida so'z birikmalarining struktur xususiyatlari*. Ilmiy maqolalar to'plami.
16. Karimov, A. *Tarjima jarayonida ekvivalentlik masalalari*. Toshkent: Fan nashriyoti.
17. Larson, M. L. *Meaning-Based Translation*. Lanham: University Press of America, 1998.
18. Nord, C. *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application*. Amsterdam: Rodopi, 1991.
19. Crystal, D. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
20. Komissarov, V. N. *Theory of Translation*. Moscow: Vysshaya Shkola, 1990.
21. Pym, A. *Exploring Translation Theories*. London: Routledge, 2014.